

TŁUMACZENIE POLSKICH PISM PROCESOWYCH NA JĘZYK UKRAIŃSKI

Janusz Poznański, Władysław Maczuga

Janusz Poznański przez wiele lat był nauczycielem akademickim, napisał kilka podręczników i skryptów do nauczania języka rosyjskiego. Jako tłumacz przysięgły specjalizuje się w tłumaczeniach sądowych. Jest wiceprezesem PT TEPIS.

Władysław Maczuga – b. pracownik organów współpracy zagranicznej MON. Zajmował się międzynarodową kontrolą zbrojeń konwencjonalnych, prowadzoną pod nadzorem Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie. W wykonywanych tłumaczeniach preferuje tematykę z dziedziny prawa karnego i handlu.

Artykuł dotyczy ogólnych problemów, z jakimi spotyka się tłumacz przysięgły podczas pisemnego tłumaczenia polskich pism procesowych na język ukraiński.

Pismami procesowymi są wszelkiego rodzaju pisma sporządzone w toku procesu karnego lub cywilnego mające znaczenie procesowe. Należą do nich protokoły, postanowienia, zarządzenia, wnioski, oświadczenia, akty oskarżenia, pozwы i inne.

Pisma takie sporządzane są przez następujące organy: policję, prokuraturę, wydziały karne i cywilne sądów. Sporządzają je również uczestnicy postępowania karnego i cywilnego: podejrzany, oskarżony i ich obrońcy, pokrzywdzony, powód, pozwany i ich pełnomocnicy.

Adresatami pism procesowych tłumaczonych na język obcy są cudzoziemcy przebywający w Polsce, a więc: pokrzywdzeni, podejrzani, oskarżeni oraz strony procesu cywilnego; mogą być nimi także zagraniczne organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości oraz przebywający za granicą uczestnicy postępowania.

Jeśli w postępowaniu karnym lub cywilnym prowadzonym w Polsce uczestniczą osoby nie władające językiem polskim, to zgodnie z przepisami Kodeksu postępowania karnego i Kodeksu postępowania cywilnego określone pisma procesowe doręczane są im wraz z tłumaczeniem (w praktyce najczęściej tylko w tłumaczeniu). Na przykład art. 72 k.p.k. stanowi, że w przypadku gdy oskarżony (podejrzany) nie włada językiem polskim, to postanowienie o przedstawieniu (uzupełnieniu, zmianie) zarzutów, akt oskarżenia oraz orzeczenie podlegające zaskarżeniu lub kończące postępowanie, doręcza się oskarżonemu wraz z tłumaczeniem pisemnym.

Bezpośrednio przed zamknięciem dochodzenia lub śledztwa podejrzany jest zapoznawany z materiałami postępowania przygotowawczego, o ile nie zrezygnuje z tego prawa (art. 321 § 1 i 4 k.p.k.). Oznacza to, że wszystkie zgromadzone pisma są tłumaczone zainteresowanemu ustnie techniką a vista.

Stosowanie przytoczonych przepisów jest realizacją podstawowego prawa człowieka do sprawiedliwego procesu, które zapewnia każdemu możliwość obrony, do tego zaś niezbędne jest m.in. zapoznanie go w języku

ojczystym z przebiegiem postępowania i podstawowymi dokumentami procesowymi. Prawo to jest przedstawione w art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, zwanej potocznie „Europejską Konwencją Praw Człowieka”, uchwalonej w Rzymie w 1950 r.

Przez osobę nie władającą językiem polskim uznaje się nie tylko osobę, która w ogóle nie zna języka polskiego, ale też i taką, która nie rozumie w dostatecznym stopniu zadawanych jej pytań, albo też w wyniku słabej znajomości tego języka nie może swobodnie sformułować swoich myśli (Sąd Najwyższy, 22 kwietnia 1970 r., III KR 45/70, OSNKW 11/1970, poz. 150).

Do najczęściej tłumaczonych na język obcy pism procesowych w postępowaniu karnym należą postanowienia wydawane przez organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości, np. postanowienie o powołaniu biegłego, o dopuszczeniu dowodu z opinii biegłego – instytucji naukowej lub specjalistycznej, postanowienie o przedstawieniu zarzutów (uzupełnieniu i zmianie), o tymczasowym aresztowaniu w postępowaniu przygotowawczym, o umorzeniu śledztwa-dochodzenia, postanowienie w przedmiocie dowodów rzeczowych, a także akty oskarżenia, nakazy karne.

Każde pismo procesowe musi spełniać wymogi formalne określone w przepisach art. 119 § 1 k.p.k. i art. 126 § 1 k.p.c. Należy do nich miejsce i data sporządzenia pisma, sygnatura akt, oznaczenie organu, do którego pismo jest skierowane, oznaczenie osoby lub organu wnoszącego pismo (imiona i nazwiska lub nazwę stron i przedstawicieli ustawowych oraz pełnomocników), adres osoby lub siedziby organu wnoszącego pismo, wskazanie rodzaju pisma (protokół przesłuchania, pozw itp.), załączniki, własnoręczny podpis składającego pismo. Pisma procesowe sporządzane przez urzędy opatrywane są zazwyczaj pieczęciami. Niektóre pisma sporządzane są na papierze z nadrukiem nagłówkowym, np. Ministerstwa Sprawiedliwości.

W języku ukraińskim takie stałe elementy pism procesowych i innych pism urzędowych nazywane są rekwizytami (реквізити, тоб-то обов'язкові дані як елемент оформлення офіційних документів).

W niektórych pismach procesowych zawarte jest pouczenie o sposobie i terminie zaskarżania decyzji. Strona niezadowolona z decyzji prokuratora czy sądu ma prawo złożyć zażalenie do prokuratora nadzrędnego lub sądu drugiej instancji. Osoba niewładająca językiem polskim (pokrzywdzony, podejrzany, oskarżony) ma prawo napisania odwołania od decyzji języku ojczystym, do czego potrzebna jej będzie znajomość polskiej pisowni niektórych danych, np. nazwy organu, który wydał decyzję, sygnatury akt oraz adresu i nazwy organu, do którego skierowana jest skarga. Tłumacz powinien o tym pamiętać i powyższe dane podawać także w języku polskim.

Rezygnacja z oznaczania końca niepełnego wiersza

Przy wykonywaniu tłumaczeń uwierzytelnionych stosowana jest, podobnie jak to czynią notariusze, zasada zapewniania niepełnych wierszy łącznikami, co ma na celu uniemożliwienie sfalszowania tekstu przez dopisanie słów. W przypadku pism otrzymywanych do tłumaczenia z sądów, prokuratury i policji niebezpieczeństwo takie nie istnieje, dlatego można zrezygnować z zakreskowywania niepełnych wierszy.

Informacje w języku polskim o rodzaju pisma

Przetłumaczone na język obcy pisma procesowe często włączane są do akt sprawy. Pracownicy sekretariatów prokuratur i sądów, a także prokuratorzy, sędziowie i obrońcy muszą wiedzieć, z jakim pismem mają do czynienia. Ci ostatni będą chcieli np. sprawdzić, czy cudzoziemiec otrzymał wszystkie wymagane kodeksem pisma procesowe w tłumaczeniu na język obcy. Z tego powodu uważam za właściwe podawanie w języku polskim informacji o rodzaju pisma, dacie jego sporządzenia i sygnaturze akt. Informację taką należy umieszczać przed tłumaczeniem. Proponuję oddzielać ją poziomą linią od tekstu tłumaczenia.

PRZYKŁAD

Tłumaczenie na język ukraiński postanowienia prokuratora o uzupełnieniu zarzutów z dn. 10 maja 1999 r. Sygn. akt 4 Ds 327/99/II.

Oznaczenie kierunku tłumaczenia

Bezpośrednio przed tekstem tłumaczenia należy podać kierunek tłumaczenia, a więc, w naszym przypadku, informację o tym, że tłumaczenie zostało wykonane z języka polskiego. Informacja ta przeznaczona jest dla odbiorcy-cudzoziemca, dlatego podajemy ją w języku ukraińskim. Zwyczajowo piszemy ją wersalikami i umieszczamy po środku wiersza: ПЕРЕКЛАД З ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ.

Sygnatura akt i numer sprawy

Numer, pod którym sprawa jest zarejestrowana w sądzie i prokuraturze, nosi nazwę sygnatury akt.

Sygnatury składają się z oznaczeń literowych i cyfrowych.

Termin „sygnatura akt” tłumaczymy jako “справа №”. Zdarza się, że autor pisma nie podaje nazwy „sygnatura akt”, a jedynie symbol literowy i cyfry, np. VII Ko 1 123/99. W takich sytuacjach można dla jasności dodać “справа №”.

Błędem jest zastępowanie w oznaczeniu sygnatury akt liter alfabetu łacińskiego odpowiednimi literami cyrylicy, ponieważ utrudni to odnalezienie akt sprawy. Tak więc, oznaczenie KW (księga wieczysta) oddajemy w tłumaczeniu jako KW, a nie KB.

Tłumaczenie dat

W tłumaczeniu na język ukraiński pomijamy słowo “dnia” – “числа” (choć słowo “числа” występuje w ukraińskich dokumentach-formularzach wydawanych przez urzędy stanu cywilnego - Бюро запису актів громадянського стану (наприклад: “про що в книзі запису актів громадянського стану про народження 2000 року серпня місяця 30 числа зроблено відповідний запис за № 300”). W ukraińskich pismach procesowych przed datą napisaną cyframi nie dodaje się słowa “числа” nawet wtedy, gdy stoi na początku zdania, przy czym nazwa miesiąca pisana jest słownie: 12 серпня 2001 року. Zaleca się stosowanie tej pisowni w tłumaczeniu polskich dokumentów na język ukraiński.

Pisma procesowe sporządzane na drukowanych formularzach (np. protokół przesłuchania) zazwyczaj zawierają wykropkowane miejsca na wpisanie daty.

PRZYKŁAD

„Dnia 2002 r.”,

w tekście ukraińskim sugerowałbym następujący zapis: Дата:..... 2002 р.

W pismach ukraińskich zapis nazwy miejscowości i daty umieszczany jest w jednym wierszu na przeciwnych końcach:

PRZYKŁAD

м. Київ

10 травня 2002 р.

Oznaczenie organu, do którego pismo jest kierowane

Niżej zamieszczono kilka nazw organów procesowych, do których kierowane są pisma procesowe.

wydział cywilny sądu rejonowego – цивільне відділення районного суду,

wydział karny sądu okręgowego – кримінальне відділення окружного суду,

Prokuratura Okręgowa w Warszawie – Окружна прокуратура у Варшаві,

Prokuratura Krajowa – Всеполюська прокуратура

W nazwach sądów ukraińskich podawana jest nazwa dzielnicy lub miasta.

PRZYKŁADY

Печерський районний суд м. Києва,

Київський міський суд

Zasady tej nie należy powielać w tłumaczeniu nazw polskich sądów na język ukraiński, tym bardziej, iż utworzenie przymiotnika od niektórych dzielnic byłoby trudne.

PRZYKŁAD

Sąd Rejonowy dla Warszawy Pragi Południe

Районний суд м. Варшава-Прага Полудне

W tłumaczeniu na język ukraiński pism kierowanych do osoby fizycznej jej tytuł należy podawać w celowniku, np. Do Prokuratora Rejonowego Marii Kowalskiej (lub: Prokurator Rejonowy Maria Kowalska) – Районному прокуророві Марії Ковальській, Do Ministra Sprawiedliwości (lub: Minister Sprawiedliwości) - Міністру юстиції.

Jeśli zaś pismo skierowane jest do organu procesowego, wówczas należy stosować biernik z przyimkiem “в” np. Do Prokuratury Okręgowej (lub: Prokuratura Okręgowa) – В Окружну прокуратуру, Do Sądu Najwyższego RP (lub: Sąd Najwyższy RP) – В Верховний Суд РП.

Oznaczenie rodzaju (tytułu) pisma procesowego

Do najczęściej występujących pism procesowych należą niżej wymienione:

Postanowienie o ... – постанова про ...

Postanowienie w przedmiocie dowodów rzeczowych – Постанова про речові докази (w postanowieniach wydawanych na Ukrainie przedmioty rzeczowe zazwyczaj są precyzowane, np. постанова про забезпечення машини як речового доказу).

Protokół – протокол

Wniosek – заява, ходатайство

Tłumaczenie części wstępnej aktów oskarżenia

a) Typowa część wstępna polskiego aktu oskarżenia:

4 Ds 982/99/IV

AKT OSKARŻENIA

przeciwko

Janowi Głowackiemu, oskarżonemu o czyn z art. 148 § 1 k.k.

OSKARŻAM:

Jana Głowackiego ... o to, że...

b) Jeden z możliwych sposobów tłumaczenia części wstępnej polskiego aktu oskarżenia

ОБВИНУВАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

СТОСОВНО

Яна Гловацького, обвинуваченого у скоєнні злочину передбаченого ст. 148 § 1 КК РП.

ОБВИНУВАЧУЮ:

Яна Гловацького у тому, що ...

Adresy polskie w tłumaczeniu na język ukraiński

Adresy (nazwy miejscowości i ulic) mogą być podawane w pisowni polskiej, w transkrypcji ukraińskiej, bezpośrednio za którą podawana jest pisownia polska.

Jeśli adres ma służyć do korespondencji, wówczas musi być podany po polsku, zgodnie z obowiązującą zasadą nie tłumaczenia adresów, np. ul. Żelazna to: вул. Желязна, a nie: вул. Залізна (patrz: Kodeks tłumacza sądowego).

Nazw ulic, podobnie jak innych nazw własnych, w żadnym wypadku nie należy tłumaczyć na język ukraiński.

PRZYKŁADY

Świadek mieszka w Warszawie, ul. Sądowa 5 – свідок живе у м. Варшаві, вул. Сондова, 5 [Warszawa, ul. Sądowa 5]

Wypadek drogowy zdarzył się w miejscowości Konik Nowy - Дорожньо-транспортна пригода сталася у місцевості Конік Нови.

W związku z tym, że na Ukrainie sporadycznie używa się terminu „miejscowość - місцевість”, w tłumaczeniu na język ukraiński nie można stosować skróconego zapisu typu: м. Конік Нови, bo zostanie to odczytane jako „miasto Konik Nowy”.

Na Ukrainie natomiast powszechnie stosuje się zapis м. Київ lub с. Михайлівка, co oznacza miasto Kijów lub wieś Mychajliwka.

Pisownia nazw własnych

Nazwy własne (nazwiska, nazwy geograficzne, nazwy spółek) pełnią w pismach procesowych funkcję identyfikacyjną. Dlatego też zaleca się podawanie nazwy własnej w mianowniku. Jeśli np. napiszemy „pobicie miało miejsce w Mikołowie”, to nawet Polak będzie miał trudność w prawidłowym określeniu miejscowości, czy chodzi tu o „Mikołów” czy o „Mikołowo”.

Natomiast jeśli chodzi o nazwy spółek to w ogóle nie należy ich tłumaczyć ani zapisywać cyrylicą, lecz

pozostawić zapis bez zmian, a jedynym członem który tłumaczymy jest forma spółki: „Spółka z o.o. – TOB lub SA – AT.

PRZYKŁADY

BLANCA Sp. z oo. – BLANCA TOB

ALLEGRO SA – ALLEGRO AT

W ukraińskich pismach procesowych dane osobowe podaje się w następującej kolejności: NAZWISKO – IMIĘ – IMIĘ ODOJCOWSKIE.

Dlatego też w tłumaczeniu na język ukraiński należy przestrzegać zasady umieszczania nazwiska na pierwszym miejscu (można je zapisać wielkimi literami dla rozwiania dylematu, co jest nazwiskiem, a co imieniem).

PRZYKŁAD

Prokurator Paweł Marek – прокурор МАРЕК Павел

Natomiast stosowaną w polskich aktach oskarżenia formę zapisu danych osobowych oskarżonego, można w tłumaczeniu na język ukraiński zachować.

PRZYKŁAD

Oskarżam Wasyła Szewczenkę [transkrypcja angielska: Vasyl Shewchenko], syna Romana i Anny (z d. Puszkara) – ... Василя Шевченка, сина Романа та Анни (д. прізви. Пушкар).

Przy tłumaczeniu imion należy stosować zasadę oddania cyrylicą brzmienia polskiego, mimo iż wiele polskich imion ma swój odpowiednik wśród imion ukraińskich, jak: Mikołaj – Микола, Olga – Ольга, Maria – Марія.

PRZYKŁADY

Krzysztof – Кишиштоф

Zbigniew – Збігнєв

Jerzy – Єжи

Nazwiska

Zasadę oddania cyrylicą brzmienia polskiego stosujemy także w odniesieniu do nazwisk.

PRZYKŁADY

Niedziela – Недзеля

Grzęda – Грєнда

Lipiec – Ліпєц

Nazwy kodeksów

W każdym piśmie procesowym ich autorzy powołują się na nazwy kodeksów. Nazwy te podawane są w brzmieniu pełnym lub w skrócie.

W polskich tekstach nie występuje człon „RP”, mimo to należałoby zalecić w tłumaczeniu na język ukraiński dodawanie “РП” na końcu nazwy.

PRZYKŁADY:

Kodeks karny (k.k.) – Кримінальний кодекс (КК) РП

Kodeks postępowania karnego (k.p.k.) – Кримінально-процесуальний кодекс (КПК) РП

Kodeks cywilny (k.c.) – Цивільний кодекс (ЦК) РП

Kodeks postępowania cywilnego (k.p.c.) – Цивільний процесуальний кодекс (ЦПК) РП.

Artykuły kodeksów

W polskich kodeksach artykuły dzielą się na paragrafy i punkty. W cytowaniu ich stosuje się następującą kolejność: artykuł – paragraf – punkt.

Kodeksy ukraińskie dzielą się na rozdziały (частини), главы, статті, пункти (абзаци).

Cytowane są one w odwrotnej kolejności w porównaniu z zapisem stosowanym w języku polskim.

Z uwagi na odmienną konstrukcję treściową kodeksów ukraińskich i polskich, w tłumaczeniu cytowanych fragmentów kodeksów polskich czy ukraińskich należy zachować właściwą dla nich kolejność zapisów. Nie ma bowiem potrzeby naginania w tym przypadku cytatów polskich do formy zapisu ukraińskiego i odwrotnie.

Podwójne skróty i symbole

W języku ukraińskim w cytowaniu kilku artykułów (punktów, symboli) kodeksu przed cyfrą stosuje się poprzedzający zapis podwójny (ст.ст., п.п., §§).

PRZYKŁADY

Art. 25 i 27 – ст.ст. 25 та 27

§ 1 i 2 – §§ 1 i 2

p. 1 i 2 – п.п. 1 i 2

Oznaczenie podstawy prawnej

W każdym piśmie procesowym sporządzonym przez organ ścigania lub wymiaru sprawiedliwości oznaczana jest podstawa prawna (numer art. odpowiedniego kodeksu).

PRZYKŁADY

Podejrzany po czyn (przestępstwo) z art. ... – підозрюваний (обвинувачений) у діянні (скоєнні злочину), кваліфікованого за (передбаченого) ст ...

Na podstawie art. ... на основі (підставі) ст...

Zgodnie z art. ... згідно ст...

Oskarżać kogoś z art. ... звинувачувати кого-н. за ст....

Skazany z art. ... засуджений за ст...

Oznaczenie numerów stron tekstu oryginału

Jeśli pismo procesowe składa się z kilku stron, należy wówczas podać, na której stronie oryginału znajduje się tłumaczony fragment. Informację taką bierzemy w nawias kwadratowy i piszemy kursywą.

PRZYKŁADY

[На стор. 2 вироку, постанови]

[на зворотній сторінці]

Uwagi tłumacza

Jeśli tłumacz uważa, że tekst przekładu może zostać niewłaściwie zrozumiany przez jego odbiorcę, lub gdy uważa, że niezbędne jest dokonanie jakiejś istotniej dla adresata informacji, może uzupełnić go swoim komentarzem nazywanym „Uwaga tłumacza”.

Aby zasygnalizować, że uwaga taka nie istnieje w tekście wyjściowym i że została ona dokonana przez tłumacza, należy wziąć ją w nawias i poprzedzić informacją „*примітка перекладача*” (za drugim razem wystarczy użyć skrótu „*прим. перекл.*”). W prostych przypadkach można w ogóle zrezygnować z tej informacji.

Pokrzywdzony, podejrzany i oskarżony zazwyczaj nie znają niektórych, oczywistych dla autora pisma, skrótów i skrótowców, np. k. 1 (karta, tzn. numer karty w aktach sprawy, zapis w jęz. ukr. A.c.1). Takie skróty i skrótowce mogą być także niezrozumiałe, nawet gdy są podane przez tłumacza w ich ojczystym języku. Dlatego należy je rozszyfrowywać, gdy wystąpią po raz pierwszy.

Ze względu na to, że w pismach procesowych w praktyce nie występuje nawias kwadratowy, jest on najwłaściwszy do zamieszczania uwag tłumacza. Uwagi można pisać kursywą.

PRZYKŁADY

Sygn. akt I C 25/99 – Справа № I C 25/99
[Примітка перекладача: “C” – буква латинського алфавіту].

Jeśli tłumaczowi nie udało się odczytać fragmentu tekstu, ponieważ jest nieczytelnie napisany, zaplamiony, zniszczony itp. należy wówczas sporządzić o tym odpowiednią wzmiankę. Z reguły nieczytelny bywa także podpis.

PRZYKŁADY

[Примітка перекладача: два нечіткі слова]

[Прим. перекл.: нечітка печатка]

Rodzaje i opis pieczęci

Pieczęć okrągła (z godłem państwowym w środku) – гербова печатка albo кругла печатка з державним гербом

Pieczęć okrągła (bez godła) - кругла негербова печатка

Pieczęć nagłówkowa - штамп (można dodać “заголовний”, ale nie jest to konieczne)

Pieczęć okrągła z godłem państwowym RP i napisem w otoku: Prokuratura Rejonowa Warszawa Żoliborz - Кругла печатка з державним гербом РП і написом кругом: Районна прокуратура м. Варшава-Жолибоз.

Część końcowa pisma

W części końcowej pism procesowych podawane są czasami następujące informacje:

dołączyć dokument do akt sprawy – приєднати (залучити, додати) документ до матеріалів справи

Kopię otrzymałem – Копію отримав

Treść protokołu zgodna z moimi zeznaniami – З моїх слів записано правильно (вірно з моїми словами)

załączniki - додатки

Za zgodność. Sekretarz sądu – Засвідчую вірність. Секретар суду.

Zgodnie z § 24 pkt. 1 obowiązującego rozporządzenia ministra sprawiedliwości w sprawie biegłych sądowych i tłumaczy przysięgłych, na sporządzonych tłumaczeniach i odpisach pism należy podawać czy sporządzono je z oryginału, czy też z tłumaczenia lub odpisu. Informację taką tłumacz podaje w formule zaświadczonej wykonane tłumaczenie. Przepis ten dotyczy także sytuacji, gdy tekstem wyjściowym nie jest oryginał lecz kopia (kserokopia, wydruk z faksu itp.). Formuła zaświadczonej zgodności treści tłumaczenia z treścią przetłumaczonego dokumentu może mieć kilka wariantów. Jeden z nich przytoczono poniżej.

PRZYKŁAD

Я, мгр Коваль Роман, присяжний перекладач української мови при Окружному суді у Варшаві, засвідчую вірність даного перекладу з пред’явленим документом (оригінал, копія) на польській мові.

Реєстр № .../2002. Варшава, ... 2002 р. Стягнуто ... злотих.

BIBLIOGRAFIA

Bryl B., Gola A., Żyznowski T., 1996, Wzory pism procesowych w sprawach cywilnych,

gospodarczych i rejestrowych. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.

Kierzkowska D., 1991, Kodeks tłumacza sądowego. Warszawa, Polskie Towarzystwo Tłumaczy Ekonomicznych, Prawniczych i Sądowych TEPIS.

Liszewski J., Peczeniuk A., 1993, Wzory pism procesowych w postępowaniu przygotowawczym z komentarzem, Szczytno, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji.

Хазін М.А., Бойко М.Д., Співак В.М. Кримінально-процесуальні акти дізнання та попереднього слідства. Зразки документів. Київ. Наукова Думка, 1996.

Гель А.П., Семаков Г.С., Цвіген Д.П. Правоохоронні органи України. Міжрегіональна академія управління персоналом. Київ, 2000.

Бойко В.Ф., Кондратов Я.Ю., Яценко С.С. Науково-практичний коментар кримінального кодексу України. Юрінком. Київ, 1997.